

УДК 347.962(477)

І.В. ЮРЕВИЧ, канд. юрид. наук., Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЄДНОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Ключові слова: єдність правового статусу суддів, кар'єра судді, суддівське самоврядування, судова влада

Незважаючи на те, що судова система в Україні складається із декількох підсистем, до яких належать професійні судді, статус цих суддів характеризується єдністю. У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) прямо зазначається, що судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судів загальної юрисдикції чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді (ст.51) [1]. На наш погляд, ця норма є визначальною для корпусу суддів України. Різноманітні аспекти статусу суддів розглядали О.Б. Абросімова, В.Д. Бринцев, Л.О. Воскобітова, В.В. Городовенко, В.В. Долежан, В.П. Кашепов, Є.В. Кладій, М.І. Клеандров, В.В. Комаров, В.О. Лазарева, В.М. Лебедев, І.Є. Марочкін, І.Б. Михайловська, Л.М. Москвич, І.В. Назаров, С.В. Нарутто, Г.В. Нікітіна, О.М. Овчаренко, І.Л. Петрухін, С.В. Подкопаєв, Н.В. Сібільова, В.В. Сердюк, В.С. Смородинський, Н.М. Чепурнова, Г.Г. Черемних, Н.Ю. Хаманєва та інші фахівці права. Проте відсутні комплексні дослідження принципу єдності статусу суддів. З огляду на це, метою даної статті є визначення призначення єдності статусу всіх суддів та їх спільності.

Єдність статусу суддів судів усіх рівнів та юрисдикцій визначається рядом факторів. По-перше, це правовою природою займаної посади. Суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції

України та Закону призначений чи обраний суддею, займає штатну суддівську посаду в одному із судів України і здійснює правосуддя на професійній основі (ст.51 Закону). Відповідно до Закону України «Про державну службу», державна посада означає посаду в органах державної влади з визначеним колом обов'язків з виконання та забезпечення повноважень цього державного органу, грошовим утриманням та відповідальністю за виконання цих обов'язків [2].

Із того, що судді є державними службовцями високого рангу, впливають численні наслідки, передусім те, що більшість питань, що стосуються їх статусу, вирішуються однаково, одним правовим приписом незалежно від належності судді до тієї чи іншої підсистеми [3, с.42]. Єдність статусу суддів має на меті забезпечити ефективні гарантії компетентності, незалежності та неупередженості правосуддя. Значимість статусу суддів, з яким пов'язана гарантія компетентності та незалежності судових органів, створює передумови для внесення такої основоположної характеристики статусу, як єдність, у нормативно-правові акти найвищого рівня – у закони. Більше того, такий нормативний рівень має перешкоджати тому, щоб елементи статусу могли бути змінені чи скасовані (що взагалі має бути неприпустимим) шляхом необґрунтованого та швидкого внесення змін до відповідних актів. Отже, другим фактором є те, що найважливіші питання, які стосуються їх статусу, мають вирішуватись однаково – на основі одного правового акта. Аргументується це тим, що законодавець, ухвалюючи певні нормативно-правові акти чи окремі норми стосовно регулювання правового положення суддів, розраховує на правосуддя у цілому, незалежно від того, в якій підсистемі працює суддя.

І, нарешті, важливим фактором є те, що єдність правового статусу судді у широкому розумінні являє єдність їх правового стано-

вища, тобто правосуб'єктності, прав, обов'язків, гарантій, спільні цілі діяльності, спільне правове поле діяльності, а отже, сприяє більшій прозорості судової влади, її меншій замкнутості та кастовості. Разом із тим, суддя спеціалізованого суду має свій власний сегмент діяльності, виконує свої професійні обов'язки, обумовлені специфікою діяльності спеціалізованого суду, має особливий обсяг професійних – матеріально-правових та процесуально-правових знань, специфічний психотип тощо [3, с.95].

Безпосередні обов'язки всіх суддів, які передбачені їх статусом відповідно, законодавчо регламентовані. До них належать: 1) своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; 2) дотримуватися правил суддівської етики; 3) виявляти повагу до учасників процесу; 4) додержуватися присяги судді; 5) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі і таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання; 6) дотримуватися вимог щодо несумісності; 7) подавати щорічно не пізніше 1 травня до Державної судової адміністрації України для оприлюднення на офіційному веб-сайті судової влади копію декларації про майновий стан і доходи (податкової декларації), поданої до органу державної податкової служби за своєю податковою адресою [1].

Кожен професійний суддя володіє безпосередньо певними правами, які є єдиними (рівними, однаковими за обсягом та змістом) з правами інших суддів, незалежно від того, до суду якого рівня та юрисдикції він призначений чи обраний на посаду. Відповідно до статті 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» права судді, пов'язані зі здійсненням правосуддя, визначаються Конституцією України, процесуальним та іншими законами. Суддя має право брати участь у суддівському самоврядуванні для вирішення питань внутріш-

ньої діяльності суду в порядку, встановленому законом. Судді можуть утворювати об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня. Суддя має право вдосконалювати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку.

Що стосується процесуальних прав судді, то вони реалізуються ним при відправленні правосуддя у різних провадженнях та детально регламентовані процесуальними кодексами.

Стосовно права суддів брати участь у суддівському самоврядуванні, то необхідно наголосити, що усі судді мають право брати участь у суддівському самоврядуванні для вирішення питань внутрішньої діяльності суду в порядку, встановленому законом, оскільки органи суддівського самоврядування формуються для вираження інтересів абсолютно всіх суддів як носіїв судової влади. В Україні немає обмежень щодо включення до складу цих органів лише суддів певних рівнів, що є своєрідною гарантією дотримання принципу єдності статусу суддів, зокрема, це є свідченням рівності у праві бути обраним, залученим до виконання певних обов'язків у складі органу суддівського самоврядування. У свою чергу, включення до складу органів суддівського самоврядування суддів різних рівнів стимулює більш тісну взаємодію із громадськими організаціями (професійними асоціаціями суддів), і органи суддівського самоврядування починають більш ефективно виконувати функції у сфері розвитку судової системи за рахунок використання механізмів саморегулювання [5].

Правом судді, закріпленим у Законі, є те, що судді можуть утворювати об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня. Мова йде про те, що певним елементом статусу суддів та одночасно гарантією дотримання його єдності є можливість

суддів створювати власні професійні об'єднання чи асоціації. У ці професійні організації, створенні суддями, можуть вільно вступати всі судді для захисту прав, що покладені на них статусом (п.1.7 Європейської хартії про статус суддів) [6].

У статті 54 Закону зазначено право судді вдосконалювати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку, оскільки значне збільшення кількості справ, які щорічно розглядають суди, поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, розвиток ринкових відносин, величезна кількість нормативного матеріалу висунули нові вимоги до фахової підготовки суддів. Бути кваліфікованим фахівцем з усіх питань, віднесених до юрисдикції суду, безумовно, дуже складно і практично неможливо [7].

Кваліфікація суддів є безпосередньою передумовою реалізації їх права на кар'єру. Вітчизняне законодавство не містить чіткої та повної регламентації щодо оцінки діяльності суддів та їх кар'єрним зростанням, а тому поширеними є «тіньові правила гри». А суддя, як і кожен державний службовець, повинен мати чітке уявлення та реальні можливості для свого кар'єрного зростання. У свою чергу, це може посилити кадрову суддівську взаємодію між різними сегментами судової системи [3]. Перспектива кар'єрного зростання віддзеркалює роботу, просування й належність до стійкої, ієрархічно організованої системи посад, що визначає стаж, пільги, умови просування по службі, однакові вимоги до неї стосовно специфіки юридичної діяльності, зумовленої метою й колом службових обов'язків [9]. Досліджуючи питання кар'єри судді, Л.М. Москвич зазначає, що у національній практиці зміст кар'єри судді полягає в його успішній самореалізації, що виражається у вигляді заохочень матеріального або кар'єрного характеру, ґрунтується переважно на принципах стажу (вислуги років). Матеріальні заохочення передбачають підвищення рівня матеріальної винагороди

залежно від вислуги років й займаної посади (ст.129 Закону). Заохочення кар'єрного характеру полягають у можливості зайняти місце судді в суді іншого рівня або спеціалізації або бути обраним на адміністративну посаду. Як зазначає авторка, позитивним є передбачення у Законі, що питання кар'єри судді розглядається із урахуванням його професійних якостей. Зокрема, добір кандидатів на посаду судді здійснюється за результатами спеціальної підготовки і кваліфікаційного іспиту; проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді; запровадження конкурсних засад при вирішенні питання про переведення судді. Додамо, що гарантією незалежності суддів при реалізації права на кар'єру має стати надійна демократична процедура щодо вирішення питань про підвищення їх на посаді, збільшення жалування тощо [8]. Аналіз положень Закону дає підстави зробити висновок, що судді мають право самостійно ініціювати питання щодо свого переведення, підвищення чи призначення, тобто мають можливість «сприяти» своїй власній професійній кар'єрі.

Інститут кар'єри судді є найсильнішим стимулом підвищення професійної майстерності, вдосконалення професійних знань, задоволення особистих інтересів щодо самореалізації. Саме тому необхідно опрацювати Стандарти відповідності для кожної суддівської (у тому числі адміністративної) посади, відповідно до яких будуть здійснюватися оцінка й конкурсний добір кандидатів на посади суддів (претендуючи як на посади вперше, так і на зайняття її в суді вищого рівня або спеціалізації) й на адміністративні посади в судах. До змісту Стандартів відповідності професії судді має бути включено перелік професійно важливих якостей судді, розроблених на підставі діяльно-особистісного підходу. Л.М. Москвич пропонує таку структуру Стандартів відповідності: 1) вимоги щодо рівня інтелектуального розвитку людини; 2) соціально-психологічні якості та здібності люди-

ни; 3) вимоги щодо рівня її правової культури. Складовою частиною загальних стандартів мають стати Стандарти відповідності посаді судді апеляційного, вищого спеціалізованого або Верховного Суду України, а також Стандарти відповідності адміністративній посаді у суді [8].

Суддівська етика як один із компонентів статусу професійних суддів передбачає закріплення єдиних етичних стандартів поведінки із залученням внутрішніх механізмів саморегуляції та самоконтролю кожного судді [5]. Як зазначається правниками, для стабільності правової системи необхідне існування стандартів поведінки суддів як у суді, так і за його межами [10]. Зокрема, у своїй професійній діяльності суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права і присяги судді; не має права використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб та не повинен дозволяти цього іншим; суддя повинен уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу тощо.

Що стосується позасудової поведінки судді, то суддя не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Суддя повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності. Суддя має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, авторитету суду і не можуть вплинути на здійснення правосуддя, проте повинен уникати взаємовідносин, які можуть вплинути на незалежність та неупередженість судді. Суддя повинен бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові ін-

тереси членів своєї сім'ї. Суддя повинен враховувати, що сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші стосунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень. Участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади [4].

Цілком виправданою є теза, відповідно до якої Кодекс суддівської етики є гарантом єдності та незалежності статусу суддів. На суддів КСУ поширюються такі ж самі гарантії незалежності, недоторканності та вимоги щодо несумісності (ст.149 Конституції). Підтверджується це і самими положеннями документа. Так, суддя має утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до втрати віри в рівність професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя (ст.10); суддя, що перебуває на адміністративній посаді в суді, повинен утримуватися від поведінки, дій або висловлювань, які можуть призвести до виникнення сумнівів у єдиному статусі суддів і в те, що професійні судді здійснюють колективне вирішення питань організації роботи суду (ст.13). Останні два положення особливо наголошують на рівності носіїв судової влади, тобто з'їздом суддів України підкреслюється необхідність та значимість єдності статусу суддів.

При цьому всі без винятку носії судової влади мають відповідати й іншим вимогам з огляду на принцип єдності статусу суддів. Так, судді, який обіймає посаду безстроково, гарантується перебування на посаді до досягнення ним шістдесяти п'яти років, за винятком випадків звільнення судді з посади або відставки судді відповідно до Закону. Статус судді передбачає його незалежність, що є обов'язковою для

неупередженого відправлення правосуддя відповідно до закону. Незалежність є неподільною, а тому всі інститути та органи влади (як національні, так і міжнародні) повинні поважати і захищати цю незалежність. Суддю за його заявою може бути відраджено для роботи у Вищій раді юстиції, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Національній школі суддів України зі збереженням заробітку за основним місцем роботи (ст.53 Закону). Складовим елементом єдності статусу суддів є забезпечення абсолютно всіх носіїв судової влади правом на вихід у відставку. Під відставкою розуміється почесний вихід судді з посади, при цьому особа, що перебуває у відставці, зберігає звання судді, гарантії особистої недоторканності та приналежності до суддівського співтовариства.

Не можна оминати і рівність суддів при здійсненні судочинства. Так, суддям, що займають аналогічні посади у судах різної спеціалізації, але одного рівня та інстанції, законодавчо гарантовані єдині процесуальні повноваження. Зокрема, принцип рівноправності суддів КСУ проголошено у статті 4 Закону України «Про Конституційний Суд України». Як зазначає дослідник цього питання М.Д. Савенко, виходячи з принципу рівності суддів головувати на пленарному засіданні, засіданні КСУ, засіданні Колегії суддів має не лише Голова КСУ, а кожен суддя, який би призначався на засіданні КСУ при вирішенні питання про призначення справи до розгляду. Головуючий має призначатися на кожну справу шляхом жеребкування. Подібна практика призначення суддів головуючими в судовому процесі на засіданні палат Конституційного Суду існує, і досить ефективно, в Росії [11].

Не можна залишити поза увагою таке порушення принципу рівності суддів, що проявляється у праві та процедурі ініціювання скликання пленарних засідань та зборів суду. Так, відповідно до законодавства збори суддів суду загальної юрисдикції скликаються головою відповідного суду

за власною ініціативою або на вимогу не менш як третини від загальної кількості суддів даного суду. Пленум Верховного Суду України скликається Головою ВСУ, його Першим заступником, одним із заступників або на вимогу не менш як четвертої частини від складу суддів ВСУ. Пленарне засідання КСУ можуть скликати Голова КСУ, його заступники або не менше трьох суддів (§ 6, 7 Регламенту КСУ). Виходить, що голос голови відповідного суду чи його заступника прирівнюється до декількох голосів суддів, а такого з огляду на принцип рівності не повинно бути.

Єдність забезпечення ефективної реалізації суддівських функцій означає, що має бути дотримана рівність матеріально-технічного та соціального забезпечення роботи суддів. Так, відповідно до законодавства України суддівська винагорода регулюється законами та не може визначатися іншими нормативними актами. Вона складається з посадового окладу та доплат за вислугу років, перебування на адміністративній посаді в суді, науковий ступінь, роботу, яка передбачає доступ до державної таємниці. Посадовий оклад судді місцевого суду встановлюється у розмірі 15 мінімальних заробітних плат, визначених законом, що запроваджується поетапно. Та все ж науковці зазначають, що рівень оплати суддів не належним чином та не повною мірою забезпечує їх потреби. Також судді судів усіх рівнів та спеціалізацій мають бути забезпечені за рахунок коштів Державного бюджету України мантиєю та нагрудним знаком, окремим кабінетом, робочим місцем та необхідними для роботи засобами (ст.133 Закону). Кожний суддя суду загальної юрисдикції може мати помічника, добір якого здійснюють самостійно (ст.151 Закону). Помічники суддів з питань підготовки справ до розгляду підзвітні лише відповідному судді.

Закон також встановлює положення, згідно з яким усі судді, члени їхніх сімей та їх майно перебувають під особливим захис-

том держави. Органи внутрішніх справ зобов'язані вживати необхідних заходів для забезпечення безпеки судді, членів його сім'ї, збереження їхнього майна, якщо від судді надійде відповідна заява. Усі без винятку судді мають право на забезпечення засобами захисту, які їм надаються органами внутрішніх справ. Життя і здоров'я суддів підлягають обов'язковому державному страхуванню за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

Складовим елементом статусу суддів є і звільнення їх з посади. Відповідно до статті 126 Конституції України суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі: 1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено; 2) досягнення суддею 65 років; 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 4) порушення суддею вимог щодо несумісності; 5) порушення суддею присяги; 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 7) припинення його громадянства; 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим; 9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням. Повноваження судді припиняються у разі його смерті. На суддів КСУ поширюються такі ж самі підстави щодо звільнення з посади (ст. 149 Конституції України).

З огляду на вищезазначене, єдність статусу суддів передбачає гарантії їх діяльності та впливає на реалізацію у конкретних правовідносинах суб'єктивних прав, що у свою чергу є передумовою рівного стандарту дотримання та захисту прав і свобод людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» : від 07.07.2010 р., № 2453-VI // Урядовий кур'єр. – 12.08.2010. – № 148.
2. Закон України «Про державну службу» : від 17.11.2011 р., № 4050-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>.
3. Клеандров М. И. Статус судьи : учеб. пособие / М. И. Клеандров. – Новосибирск : Наука, Сиб. издат. фирма РАН, 2000. – 444 с.
4. Кодекс суддівської етики / затв. XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki.
5. Модернизация статуса судьи: современные международные подходы / отв. ред. Т. Н. Нешатаева. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2011. – 336 с.
6. Міжнародні стандарти незалежності суддів : зб. док. / Центр суд. студій, Всеукр. незалеж. суд. асоц. – К. : Поліграф-Експрес, 2008. – 184 с.
7. Морозова Л. А. Проблемы современной российской государственности : учеб. пособие / Л. А. Морозова. – М. : Юрид. лит., 1998. – 244 с.
8. Москвич Л. М. Эффективность судебной системы: концептуальный анализ : монография / Л. М. Москвич. – Х. : ФІНН, 2011. – 384 с.
9. Жалинский А. Э. Профессиональная деятельность юриста. Введение в специальность : учеб. пособие для вузов / А. Э. Жалинский. – М. : БЕК, 1997. – 330 с.
10. Thomas J. В Judicial Ethics in Australia / J. Thomas. – 2-nd ed. – Sydney : Law Book Co Information Services, 1997. – P. 9.
11. Савенко М. Д. Правовий статус Конституційного Суду України: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Савенко Микола Дмитрович. – Х., 2001. – 189 с.

12. Рекомендації щодо законодавчого забезпечення конституційної, адміністративної та судової реформ / Центр політико-прав. реформ, Прогр. сприяння Парламенту України. – К. : Заповіт, 2007. – 52 с.

13. Про забезпечення реалізації в Україні гарантії незалежності суддів та судової

влади : Резолюція № 1, схвал. учасн. Між-нар. наук.-практ. конф. «Вища кваліфікаційна комісія суддів України: досвід, актуальні питання та перспективи» (21.10.2011 р., м. Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vkksu.gov.ua/ua/news/6161>.

Юрєвич І. В. Деякі аспекти єдності правового статусу професійних суддів в Україні / І. В. Юрєвич // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 633–639 [Електронний ресурс].

Розглядаються питання єдності правового положення професійних суддів в Україні. Визначаються фактори, що її обумовлюють. Характеризуються такі елементи правового статусу як рівність прав суддів щодо кар'єрного зростання, участі у суддівському самоврядуванні, забезпеченні тощо.

***

Юрєвич І.В. Некоторые аспекты единства правового статуса профессиональных судей в Украине

Рассматриваются вопросы единства правового положения профессиональных судей в Украине. Определяются факторы, которые его обуславливают. Характеризируются такие элементы правового статуса как равенство прав судей относительно карьерного роста, участия в органах судейского самоуправления, обеспечения и др.

***

Jurevich I.V. Some Aspects of the Unity of the Legal Status of Professional Judges in Ukraine

In the present article deals with the unity of the legal status of professional judges in Ukraine. The factors that cause it are fined. Elements such as the legal status of the equal rights of judges in terms of career development, participation in the bodies of judicial self-government etc characterized.

Форум права